

POKRAJINSKI MUZEJ PTUJ ORMOŽ

Konservatorsko – restavratorski oddelek
Muzejski trg 1
2250 Ptuj

Številka: 97-2023

Datum: 11.9.2023

Ohranjenost in predelave omar prvotnih Janečkovih orgel v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja

Dr. Boštjan Roškar

Naročnik:

Župnija Ljubljana - sv. Nikolaj, stolnica Ljubljana
Dolničarjeva ulica 1, 1000 Ljubljana

Ime enote:

Ljubljana – stolna cerkev sv. Nikolaja
Orgelske omare stolnih orgel

Ohranjenost in predelave omar prvotnih Janečkovih orgel v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja

Janečkove največje, najrazkošnejše in najkompleksnejše orgle so bile leta 1734 postavljene v ljubljanski stolnici sv. Nikolaja. Od njih so se ohranile le bogato oblikovane in ornamentirane ter s figurami obložene omare, pa še te so, predvsem srednja, precej predelane. Podobne so v katedrali sv. Nikolaja v Čeških Budějovicah iz let 1727–28, delo orglarja Vojtěcha Jiříja Dvorskega, pri katerih je sodeloval Martin Janeček, bližnji sorodnik celjskega orglarskega mojstra. Martin Janeček je leta 1734 za cerkev sv. Katarine v Pragi zasnoval podobne orgle, vendar brez osrednje omare. Leta 1741 jih je dokončal Jan Storck. Tudi praške, ki so bile začete po dokončanju ljubljanskih, s slogovnega vidika potrjujejo povezavo med Martinom in Janezom Frančiškom Janečkom. Zavesasta nadpiščalna polnila, ki jih imajo tako Janečkove ljubljanske stolniške orgle kakor tudi prej omenjena primera s Češke, so v tistem času na Slovenskem prej izjema kot pravilo. Pojavijo se šele v sredini 19. stoletja na empirskih in bidermajerskih orgelskih ohišjih.

Od prvotne Janečkove zasnove iz prve polovice tridesetih let 18. stoletja sta se ohranili bolj ali manj neokrnjeni stranski omari, medtem ko so srednjo, ki je bila nekdaj nižja od stranskih dveh, predelali vsaj dvakrat, prvič že leta 1762 ob Križmanovi vgraditvi novih orgel. Takrat so omaro dvignili za višino piščali v osrednjem delu, pri tem pa uporabili obstoječi venec, ki so ga v sredini prežagali, odžaganine pa zakrili s polnoplastično rezbarjenimi ornamentami, da so lahko vstavili največje piščali prospekta, ki segajo skozi dva nivoja omare. Na vrh tako predelanega osrednjega dela so postavili zgornji del nekdanje omare Janečkovega pozitivna, katerega razmeroma široke stranske lizene so delno izžagali in ob straneh razširili, s čimer so dobili dve nizki stranski polji za prospektne piščali. V notranjosti nekdanje omare Janečkovega pozitivna so lepo vidne razmeroma grobe intervencije za katere pa ni mogoče zaenkrat ugotoviti ali so bile vse izvedene ob prvi predelavi ali kasneje. Nekoliko agresivne posege so prikrili z razgibano rezbarjeno školjkovinasto ornamentiko. Prav tako so z rezbarjenim ornamentalnim okrasjem zamenjali prvotno, najbrž zavesasto nadpiščalno polnilo. Drugi, mnogo manj opazen poseg je bil najverjetneje izvršen ob Kunatovih delih na instrumentu, kar sklepamo glede na uporabljeno okovje, ki ga lahko datiramo v prvo polovico 19. stoletja. Takrat so predelali (zožili) sedanja stranska vrata osrednje omare. Lahko so takrat namestili le okovje vrata pa so predelali že prej, morda Križman ali Kučera. Da gre za vrata iz Janečkovega časa potrjuje

konstrukcija, predvsem kotne vezi (kotna preploščitev z grebenasto vezjo), ki so sicer značilne za drugo polovico 17. stoletja, so jih pa nekateri orglarji iz praktičnih razlogov uporabljali še v prvi polovici 19. stoletja. Tudi prerezi profilacij, ki obtekajo vratna polnila in so primerljivi z ostalimi še prvotnimi ohranjenimi in nedotaknjenimi vrati obeh stranskih orgelskih omar. Kje natančno je bila prvotna pozicija omenjenih predelanih (širših) vratnih kril lahko zaenkrat samo domnevamo. Zadnja predelava orgelskih omar je bila izvršena ob postavitvi obstoječih, Milavčevih orgel leta 1911. Takrat so povečali vse tri omare v globino povsem do zidu in obe stranski na zunanjih stranicah prav tako spojili z zidovoma. Zaradi omenjenih posegov so odstranili hrbtišča vseh treh omar ter tudi levo in desno stranico obeh stranskih omar. Zamenjali so tudi vsa pročelna vrata, na to kažejo konstrukcija, okovje in ne prav dosledno posnemanje prvotnih profilacij. Izvrtine v polnila posameznih vrat so skoraj zagotovo narejene naknadno, po dokončanju Milavčevih orgel, saj so kljub izbranemu vzorcu dokaj grobe. Sivo pobarvana notranjščina prav tako izvira iz časa Milavca

Kljub omenjenim predelavam stolniških orgel je figuralno in ornamentalno okrasje precej homogeno, razen v šestdesetih letih 18. stoletja dopolnjenih nadpiščalnih ornamentalnih polnilih osrednje omare. Dokumentirano je, da je v letih 1736–1737 Löhrova delavnica za takrat še nizko osrednjo omaro izdelala šest figur, ki so skoraj zagotovo dopolnile dotlej že nameščene.

Glede na navedeno, lahko povzamemo, da se je od prvotnih Janečkovih ogel ohranil le del orgelskih omar, vse figure in skoraj vsa ornamentika, kasnejša iz Križmanovega časa jo je le dopolnila.

Spodnja pročelna vratca desne (severne) orgelske omare iz časa obnove omare in postavitve Milavčevih orgel. Na to kažejo oblika, strojna obdelava lesa in uporabljeni vijaki.

Trikotne vdolbine se pojavljajo v spodnjih delih obeh stranskih omar, medtem ko jih v osrednji, ki je predelana ni opaziti. Njihov namen zaenkrat ni znan, bi pa bilo dobro preveriti v kakšnem ohranjenem Janečkovem instrumentu, npr. v Crngrobu.

Ob prenovi in predelavi omar se je mizar, ki je dela izvajal, izjemno potrudil posnemati oblike prvotnih profilacij. Stik prvotne profilacije Janečkovih orgel z dodelano je skoraj neopazen.

Litoželezni napis iz leta 1912 sporoča da je bila ob postavitvi novih (Milavčevih) orgel obnovljena tudi omara. Ob razširitvah v globino so celotno omaro prepleskali figure in ornamentiko pa prezlatili na mixtion. Originalna pozlata je skoraj zagotovo bila vodna ter mestoma polirana.

Milavec je zaradi krajših pročelnih piščali leve stranske omare dodal še eno sapno desko nad obstoječo. Verjetno je bila intervencija storjena šele ob motaži zadnjih (Milavčevih) orgel zato je vstavek nepopleskan. Vsa dela na omarah se običajno opravijo pred montažo instrumenta.

Izvrnine v obliki »slovenskega ornamenta« na novejših (Milavčevih) vratih so skoraj zagotovo nastale nekoliko po postavitvi orgel leta 1911. Izvrnine so nekoliko grobe, razdalje med posameznimi luknjami ki s svojo razporeditvijo očrtujejo ornament pa mestoma nesorazmerne.

Za novejša vrata je bilo uporabljeno takrat sodobno okovje, ki ga zasledimo tudi na sočasnem stavbnem in drugem pohištvu.

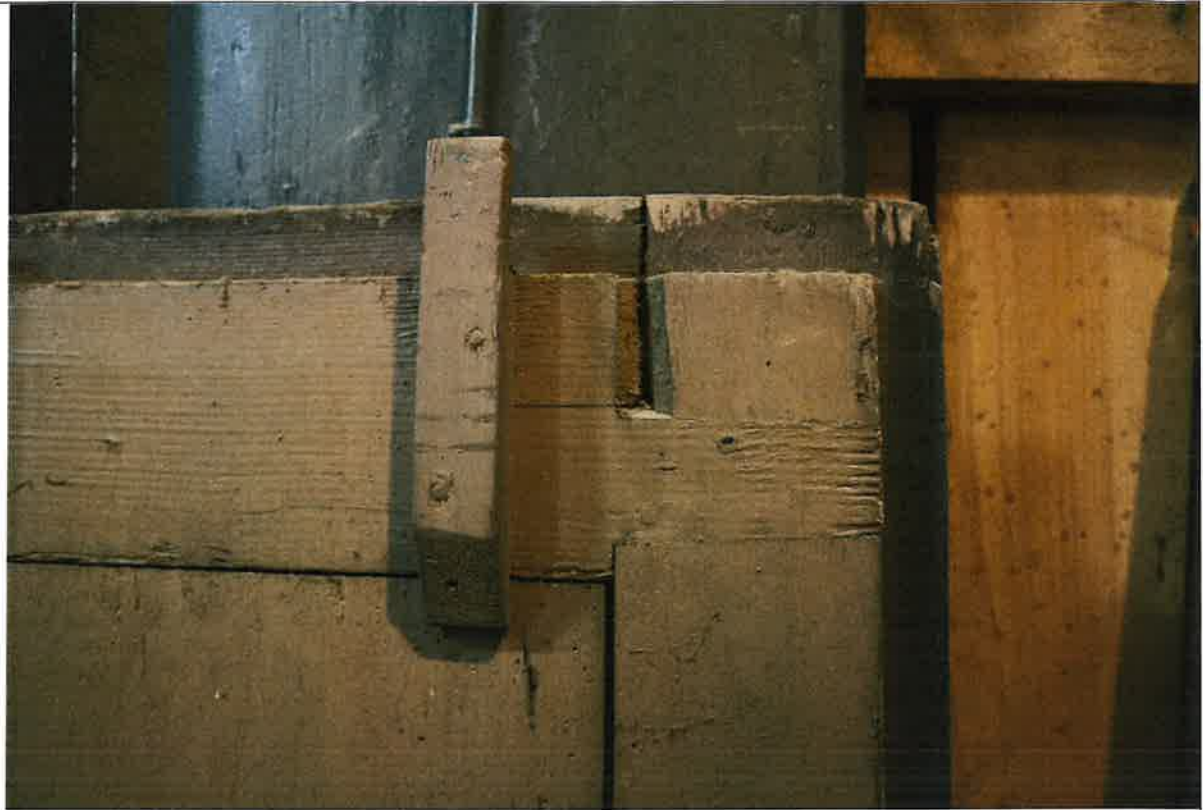
Rob prvotne Janečkove omare se konča z lizeno dopolnitev je jasno vidna saj imajo posamezni segmenti dodelave posnete robove.

Ob predelavi 1911 je lahko mizar uporabil del profila Janečkove omare, ki je prvotno tekel v globino.

Vratca prvotne Janečkove omare. Janeček je pri svojih instrumentih reduciral uporabo železnega okovja, saj je bilo to drago in ga ni mogel izdelati v svoji delavnici. Zato je vrata svojih instrumentov praviloma izdeloval na izvlek.

Preprosta lesena kljuka pritrjena z lepilom in dvema kovanima žebljema je še v celoti prvotna. Vidna je tudi značilna kotna vez, ki jo najdemo v vseh ohranjenih Janečkovih instrumentih.

Primerjava detajla vratc prvotnih janečkovih orgel in Milavčevih. Milavčeva so vezana s skrito kotno vezjo na čep in zarezo, rob polnila je strojno posnet, kljuke pa so pritrjene s sodobnimi strojno izdelanimi lesnimi vijaki.

Zožana stranska vrata (prvotne Janečkove omare) osrednje omare s pritrjenim kasnejšim okovjem iz prve polovice 19 stoletja

Tudi ključavnica in ščitek sta iz prve polovice 19. stoletja.

Oblika okovja (nasadilo s tečajem), ki so ga uporabljali v Kunatovem času.

Notranja stran stranskih vrat osrednje omare. Vidne so dokaj grobe intervencije nastale ob zožanju. V desnem zgornje kotu je še ohranjena prvotna kotna vez (grebenasta vez s preploščitvijo) medtem ko je v levem izvedena navadna preploščitev. Nenatančnost intervencije kaže da je nastala naknadno.

Sledovi prvotne pritrdilne kljuge. Čeprav imajo sedaj stranska vrata osrednje omare tečaje iz prve polovice 19. stoletja, so bila prvotno narejena na izvlek.

Ključavnica stranskih vrat osrednje omare iz prve polovice 19. stoletja.

Detajl osrednje omare. Vidne so plasti premazov. Za natančnejšo ugotovitev predelav in preslikav bo potrebno narediti stratigrafijo plasti. Vzorce je potrebno vzeti na ključnih mestih originalnih delov Janečkovih omar in delih, ki so bili dodani ob kasnejših predelavah.

Pročelna vrata osrednje omare so iz časa Milavčevih orgel.

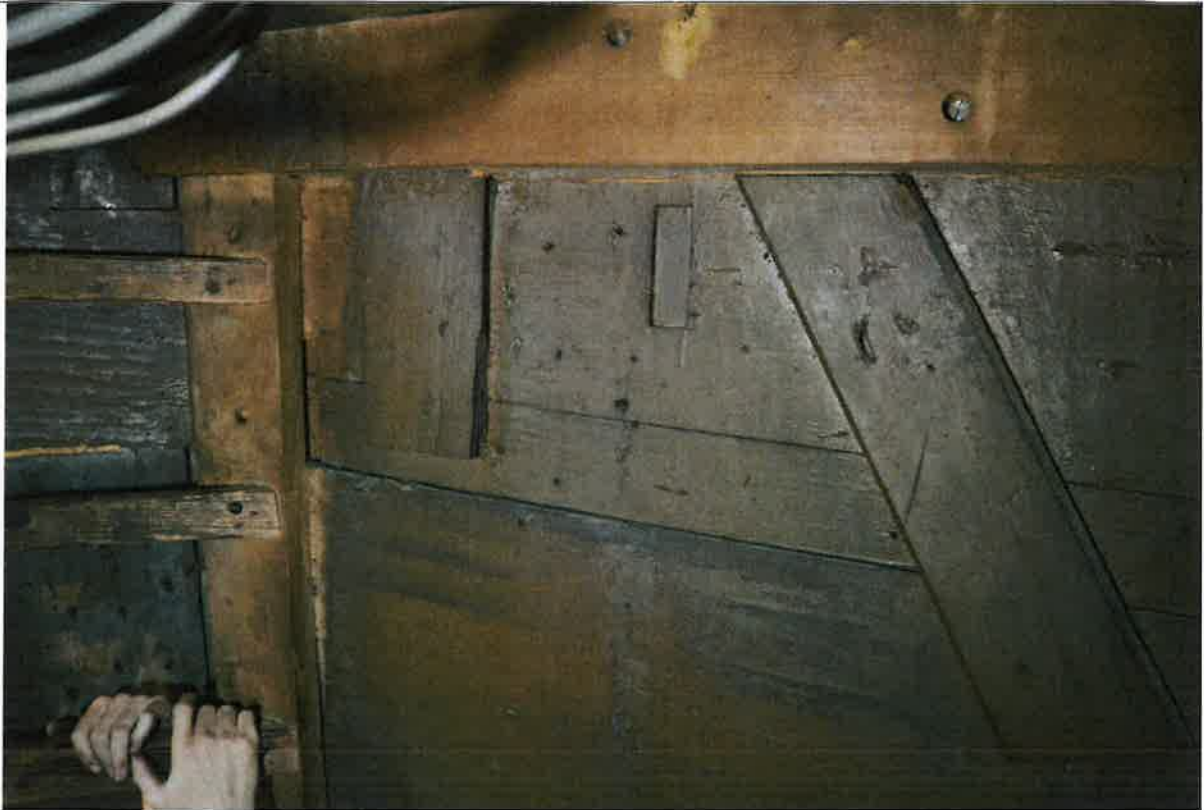
Razmeroma grob poseg v pročelna vrata osrednje omare zaradi utilitarnih vzrokov.

Stik stranice osrednje omare z Milavčevo razširitvijo v globino.

Detajl stranice osrednje omar. Neurejenost stikov posameznih lesenih ploskev kaže na predelave v preteklosti.

Te so še bolj opazne v notranjosti.

Posamezni deli pročelja osrednje omare. Značilni sledovi orodja (skobljič kosmač z rahlo polkrožnim rezilom in ravnim podplatom) kažejo, da gre za dele iz 18. stoletja.

Notranjščina prvotnega Janečkovega pozitiva, ki sedaj tvori ovršje Križmanove omare. Vogal je skrbno rogljičen z značilnimi roglji za 18. stoletje

Grobe intervencije v notranjščini pročelja osrednje omar. Oblika žeblicev kaže da najverjetneje izvirajo iz Križmanovega časa.

Sledovi orodja (skobljiča kosmača) na sicer predelanih Janežkovih vratih

Zgoraj navedene ugotovitve temeljijo zgolj na opazovanju. Za potrditev omenjenih dognanj bodo potrebne različne destruktivne in nedestruktivne naravoslovno-tehnične raziskave in temeljiti konservatorsko-restavratorski posegi.

Pripravil: Dr. Boštjan Roškar, akad. kons. spec.,
konservatorsko-restavratorski svetnik

Direktor: Dr. Aleksander Lorenčič

